

FIATALKORI NEVELÉS

VEGEL LÁSZLÓ

Mondd meg a lányoknak: csak
őket szerettem!

Füst Milán

Életem legmegdöbbentőbb élménye volt, amikor néhány héttel ezelőtt, a csöndes tűnődés óráiban, egy régi képen felismertem magam. Üres szemekkel bámultam törékeny természetet, groteszk tartásomat. A régi kép bezárta körülöttem a kört, önmagamnak voltam csupán már akadály. Vágytam ezt a pillanatot, s előre tudtam, hogy nem szabadulhatok meg tőle. Hisz minden ember elér egyszer oda, hogy szembe találja magát önmagával, ugyanakkor valaki mással is, csak azért, hogy bezáruljon a kör körülötte, hogy meginogjon alatta a föld és hogy önmagán alkalmazzza mindazokat a kategóriákat, amelyeket a külvilágban megtanult. El lehet odázní ezeket a pillanatotkat, és tudom, jaj, hogy az állandó cselekvő léttel meg is lehet szökni tőlük. Lehettem volna gondtalan (egyoldalú, boldog), és mondhattam volna, hogy a felelősség másé, a buzgó kéz és a test dinamikus törvényeinek engedve, megfeledkezhettem volna a kategóriákról, amelyeket már oly boldoganarmoroltam, mint egy óriásimát.

Most azonban már nincs időm várakozni.

Tudom, hogy minden megoldás lehetséges lett volna, tudom, hogy ezt a megoldást sem tudatosan választottam, mint ahogy szeretném hinni, hogy eddigi választásaim sem voltak tudatosak. Mert megvetem azt a szót, hogy szükségszerű, hisz a szükségszerűség sok mindent igazol, csak nem igazolja az embert.

Néztem a régi képet, és felismertem benne első ámbolygó lépéseimet. Azokat a lépéseket, amelyek mindig vezettek valahonnan és valahová, egészen öntörvényűen, belőlem indultak ki, és én voltam az egyetlen titkos ítélőbíró, ám az ítélet mindig ellenem hangzott el. Ez a test törvénye, a fizikai vakmerőség szabálya. Büszke vagyok arra, hogy olyan ellenségem van, mint a testem. Mert az intellektus üveghangjai, játékos megnyilvánulásai bármilyen mély örömmel töltöttek el, sohasem tudtak meggyőzni. Életem sok évén keresztül görcsös makacssággal kerestem a törvényt, a princípiumot, amelyet meg tudnék érteni, amelyet meg tudnék valósítani; az ész szigorával figyeltem a gondolatok finom vonalait, és az ész irracionális vágyakozásával próbáltam megtalálni a vonalak végét, mint a kötél táncos, úgy mentem rajtuk

végig ismerős, ismeretlen és újra ismerős tájakon keresztül, jeleket, írott szót hagytam magam mögött, és amikor újra megtaláltam, felfedeztem őket, akkor elsápadtam, és döbbenten ismertem fel, hogy labirintusban vagyok, — akkor is a testem mentett meg a végzetes zuhánástól. Pedig mennyire kívántam ezt: az esést, a bukást, a vereséget.

Talán azért élt bennem ez a vágy, mert mindent, amit kaptam, úgy kaptam, mint kötelességet. Szabadságomat is úgy nyertem el, mint ahogy az ember kiköpi a vért. Előttém volt, az enyém volt, teher volt. Nincs sok időm emlékezni, csak a lényeges mozzanatokat akarom felvázolni. Mert az emlékezés félelmetes fegyver, nemcsak magam, hanem a többi ember ellen is irányul. Hisz mennyi emlék (tőlem idegen) fojtogat. Tudatomba vették magukat más emberek emlékei mint a mérgek. Nem az enyéme, de mégis mindenki azt akarja, hogy az enyéme legyenek. A történelem, az irodalom, a műveltség megannyi emlékgyűrűjében forogni fiatalon, amikor sem a test, sem a lélek nem nyugodott meg, ez csak ezernyi kötelesség. Keményen és szívósan oltották belém őket, és én el is fogadtam indulásom első perceiben, még amikor beléptem az ifjúkor első napjaiba.

Ifjúkor! Félek leírni ezt a szót, mert még túl közel vagyok hozzá és nagyon vágyalkozom utána. Fájdalmasan gondolok arra, hogy az emberek, amikor átlépték életük delét, milyen pasztell színekkel tudták megfesteni az ifjúságot.

De senki se higgyen ezeknek az embereknek, főképpen az erről szóló irodalomnak. Mert nem a színek, vonalak, hangok, ízek, szagok valódi könnyedsége, karcsúsága, bája tételezi fel ezt a színt, hanem a nemlét kékes-fekete színe. Milyen nagy csalás az ifjúság, szépségét valami más, valami kegyetlenül objektív biztosítja.

De én még túlságosan érzem az ifjúság borzalmas színeit ahhoz, hogy a halálra gondoljak — különben is a halálra gondolni dilettáns dolog. Megsérti az emberi elme a nemlét szent objektivitását, ha élővé akarja változtatni azzal, hogy állandóan róla medítál. A nemlétnek úgy adjuk át magunkat, mint az isteneknek, vagy sehogy.

Ezekben a napokban, amikor még alig vagyok az ajtón kívül, még nagyon világos előttem, hogy az ifjúság éveit a legsötétebb színekkel kell festeni. Mert itt még ebben a létben nem tudatosodik annyira annak legeszenciálisabb törvénye: a nemlét, itt tehát nincsen törvény, nincsen semmi, csak szabadság van. Milyen fájó érzéssel gondol az ember, arra, hogy szabad! Lelkem és testem ide-oda csapongott és sehogy sem tudott megállapodni, nem azért, mert ilyen a természetem, hanem mert ilyen a korom. Minden az enyém lehetett, tehát semmi sem lehetett az enyém. A választások bűvöletében, kábulatában néha éreztem, hogy boldog vagyok. Néztem a lányok titkos vonalait, lestem a gondolatok karcsúságát, de egyben sem tudtam megkapaszkodni, egy sem lehetett az enyém, mert az ifjúság semmit sem tud elfogadni önmagában, mindenhová szeretné önző módon önmagát hozzáadni és az azonosulásnak e vágya csak dezintegrálja az embert: azt hiszi, hogy a boldogságot keresi, ám csupán önmagát, önmaga formáját kutatja a tárgyakban, az emberekben. Ezáltal oly dolgoknak, részleteknek tulajdonítottam nagyobb fontosságot, amelyek semmiképpen sem érdemlik meg ezt. Egy-egy konvencionális ismeretség, részleges elkötelezettség emberek és esz-

mék iránt, tisztelet, barátság stb. nagyobb jelentőséget kapott az életben, mint kellett volna.

Az ifjúkor gyáva, mert nem tud lemondani. Hittem, hogy a fogalmak, dolgok szoros kapcsolatban vannak egymással, mint a lépcső — a csúcsokat lassan kell meghódítani. A lét határai azonban mindig határozottak, a határok szigorúan definiáltak. Az élet csak a mozgás, a haladás által lesz érezhető, látható. Kár, hogy az ember csak az utolsó évekkben látja ezt be. Ha nem is nagy esztétikai élvezettel, de mindenestre nagy megnyugvással olvastam az öreg kor alkotói dokumentumait. Azokat, amelyek akkor hangzottak el, amikor az életben való haladás közben feltette az ember a kérdést: „Meddig?” Az ember ebben a metafizikai ikelepcében rádöbben arra a szörnyűségre, hogy a lépcsők sehová sem vezetnek, de abszurd boldogságnak tartom azt, ha az ember mégis előre néz a Semmibe és nem vissza az ifjúkor felé. Mert a leggyávább embereknek tartom azokat, akik a nemlét határain kacéran visszafordulnak az ifjúság felé, önmagukat még mindig annak tartják, amik már nem lehetnek, ezzel meghunyászkodnak a halál előtt. Aki élete közepe után az ifjúsággal kacérkodik, szépítgeti, festegeti, olyan mint a vénasszony, aki még mindig azt hiszi, hogy fiatal, mímeli az ifjúságot, kislányos ruhákkal díszíti aszalódott testét, fáradt, reszkető csontjait. Ezzel nemcsak önmagát hamisítja meg, hanem az ifjúságot is. Mivel azonban az életben nem lehet így játszani, játszik tehát a lélekben, az irodalomban. A legplasztikusabb helyzet ez arra, hogy tetten érjük az irodalmat, az irodalmárt. Aki nem elég bátor arra, hogy éljen, az ír: mímeli az életet, jól vagy kevésbé jól. Ifjúkori nevelésnek egyik központi dilemmája ez. De most már látható: az írás korai megbékélés volt, lemondás az életről, vagy pontosabban: az életnek teljességéről. Ám az írás fausti problémát vetett fel: eladja-e magát az ember a rossznak, vagy pedig nem? S ha mégis tollat fog, hogy megjárja a fausti utat, akkor mondhatja mégis, az út nem volt hiábavaló, eljuthat az ember a negatív tapasztalatokig, a hiányérzetig, a Szent Ágoston-i gondolatig, hogy a rossz az hiány. Hisz az írott szó csupán szemfényvesztés: a mű annál értékesebb, minél autonómabb a világa, belső élménye minél izoláltabb. Az emberi lét imaginációja, nagyszerűsége szorult bele az írásba! A könyvtár-kripták poros lehetete, fájdalmas némasága a legjobb bizonyíték erre. Ifjúságom a koromhoz van kötve. Hiszek a koromban és a korom tanított meg rá, hogy az emberi test egy-egy csillogóan tiszta mozdulata többet ér bármelyik versnél, regénynél. Ez a mozdulat nem tart úgényt az örökkévalóságra, de hiteles. Nem gyönyörködíteni akar, hanem kisajátítani. Nem volt autonóm, mert hódított. Mert az irodalom megannyi mikrovilág; zárt formák összessége, amelyek egyszerre nem dialogizálhatnak az ember teljes létével, csak egy-egy világban, egy-egy időben az ember egy-egy megnyilvánulásával. Abban a pillanatban, amint az irodalom képes lenne erre, abban a pillanatban nem lenne szükség az írásra, amelyet, mint láthatjuk, csakis a hiány, a rossz hozott létre. És a hiány által felvetett kérdés újabb hiányokra mutat rá. Így megy ez a végtelenségig. Figyelmünket eltereljük arról, ami már bennünk van és születik, minden külső erőtől függetlenül, testünk és lelkünk formaképességéről.

Ám az ifjúkor szabadsága, formátlansága az irodalomban a külső erőiben keresi a formát, nem önmagában. S a nemlét fényében megszű-

letett művek hamis tükrében, az ember csakis hamis, disszonáns formákat talál. Hittem, hogy az írás formát ad az életemnek, s íme, csakis létem egyik részének nyújtott formát. Ahogy az intellektuális szenzibilitásom növekedett, úgy törttem, hulltam darabokra, mert a világ egy részének sokkal nagyobb figyelmet szenteltem, mint a többinek. Elfeledkeztem például az emberi mozdulatok karcsúságáról, gyakorlatilag az élet teljességéről. Az irodalmi mikrokozmoszok szétfeszítettek, megsemmisítettek, megrémültem az alkotott hősök nagyságától, a lírai pillanatok szépségétől, mert megfeledkeztem arról, hogy mindkettő hamis. Csak Tanja megjelenése tette lehetővé számomra, hogy rájöjjenek erre a hamisságra, hiábavalóságra, s hogy az alkotói létet a bohóc játssi fogásának tartsam, amellyel a veszélyes pillanatokban és korszakokban érzékeny bohóc lelke elé tart egy maszkot.

Amikor megismertem Tanját, a kamaskor fájdalmas szabadsága után, akkor már szükségét éreztem annak, hogy megtaláljam azt a metafizikai abszolútumot, amelyre éppen szabadságom kényszerített. Eleinte bánatosan azt hittem, hogy totális feléje fordulásom intellektuális játék csupán, egy szép mozdulat, amellyel mindig viábráló, az irodalmi mikrokozmoszokban tengődő énem, a nem-én biztos kategóriájába helyezem. Gondoltam, hogy mindez a korról, az intenzív szellemi és fizikai éréssel jár. Gondoltam, emiatt van bennem ez a vágy, hogy valami keretbe helyezzem magam, amely a változóból egy csöppnyit megörökít. Sejtettem jól, már akkor, hogy a kereteszménynek is tartósnak kell lennie ahhoz, hogy a változót befogadja, hogy a maga esszenciális ragyogásába befogadjon engem. Tudtam jól: hogyha ilyen keret után nyúlok, az maga az abszolútum lehet. Hittem (mert hinnem kellett már végre), hogy megtaláltam ezt a keretet, ám ugyanakkor örültem, hogy fel tudtam fogni azt is, hogy ilyen abszolútum nem létezik, és gyermekes örömmel akartam megteremteni. Ezzel elvesztettem minden komolyságomat, de megtaláltam ifjúkorom nagy feladatát, a játékot, a csalást. Mert tudtam azt, hogy a játéknak mindig több értelme van, mint amennyit feltételez: tiszta és esszenciális megnyilatkozásnak tartottam, a remény egyetlen reális elvének, amellyel az ember önmaga fölé törhet. Ment sohasem hittem, hogy a játék dilettáns megnyilvánulás, bármennyire is öncélú. Ezt csak az ítélőbíró mondhatja, aki már megkomolyodott, vagyis azonosította önmagát szerepével, nem lett belőle bohóc, ám a bohóc maszkját szeretné maga elé tartani, gondolva, hogy mindkettő a lényegéhez tartozik, nem vállalva ezzel sem önmagát, sem a bohóc maszkját. Ez az az ember, aki elért a moralista kényelmes karosszékéig, és csak az önmagára eszmélés ritka pillanataiban jön rá, hogy nem tudta egyik arcát sem vállalni, létének tehát nincs súlya, és azért azt várja, hogy legalább igazsága legyen. Az aszinkron miatt valamennyivel szegényebbnek érzi magát mint szeretné, de ez az örök moralista sokkal jobban szereti saját hiányát az objektív világban (az életben) látni. S létének egyensúlyához kevés az ilyen világ, ezért felfedezi az élet pozitív ellenpontjait, a művészeteket, a nagy eszméket stb. Ez az antinómia modern hívőségre, az eretnekségre tanítja a moralistát. Eretnek olyan szempontból, hogy az egyik világ (a reális vagy az irreális) teljességével sem elégszik meg, önnön formátlansága miatt mindkettőre szüksége van. Ez a két világ a keresztje, amelyen meghal (halála pedagógiai halál), de önmagát nem változtatja meg. Az

eretnek dilettánsnak érzi a játékot, mert azt gondolja róla, hogy öncélú. Helyzetében jogosan vallja ezt, mert ő még sohasem volt tét. Nem volt, mert minden korban megvan a maga alibije: jóindulata, maszkja, arca, amely architektúrát biztosít számára. Ő a nagy paloták lakója, a nagy rendszerek hívője, aki a paloták-rendszerek zugaiban szobrokat állít magának, mert nem lehet mindenhol ott egyszerre. Gyermekkoromban szerettem ezt az embert. Az első az apám volt, aztán jöttek a példaképeim. Gondoltam, jó mellettük élni, az embernek legalább van mibe kapaszkodnia, ha veszélybe kerül.

De csalónak éreztem magamat mellettük, s szégyelltem magamat előttük. Mindig csodáltam szerepüket, kínos egységüket, azt az erőt, amellyel a két világ keresztje fölé hajolnak. Ez az ember, ha megtalálja keresztjét (szerepét), megtalálja életét is.

A család más irányt jelez. Aki csal, annak az egyik világ (az élet) az autentikus szerep. Az életet pedig nem lehet élni, az élettel csupán játszani lehet. Nem lehet élni, mert az élet metafizikai topográfiáját az ember sohasem ismerheti meg. Ahhoz, hogy megismerése teljes legyen, egyetlenegy gesztussal kellene szolgálnia, és csodálatos mód az egyetlenegy gesztus maga az öngyilkosság, a folytatás negációja. Aki a Mindent akarja, így a Mindennel (Semmivel) találja magát szemben. Hisz más tekintetben a Minden nem reális forma, csak emberi vízió.

A másik embertípus, aki sorsomat érintette, talán még jobban, mint az eretnek, ez az esztétikai ember. Sokkal többet jelentett számomra, mert tudta, hogy a létben az ember egyidőben csak egyetlen formát választhat magának. Szenzibilis és kontemplatív szellem. Ez az egyetlen egy bűne és értelme. Ő az a szemfényvesztő, aki a szőnyegen is úgy tud viselkedni, mintha kötélben menne és alatta szakadék lenne. Fogyatékos-sága jóra fordul, mert amíg az irracionális világban próbál magának irracionális (esztétikai) formát kovácsolni, addig reális létében, az életében csak a szükségszerűségeket ismeri el könnyed egykedvűséggel. Ő a szükségszerűségek embere, a szükségszerűség nála mindent megmagyaráz. Ezért emberi magatartása a tömegember magatartása. Taktikus és óvatos. Mintha más világban lebegne, közben azon veszi észre magát, hogy a reális világban teljesen konszolidálódott.

A „szép” (a másik), az esztétikai világ az alibije. E megismerési képesség életének „totális” értelme.

A csaló igazi kötélben egyensúlyoz. Alatta igazi szakadék tátong. Nincs semmije, bitonlóan önmagát játssza ki mindíg, létformája csak önmaga lehet (önmagából meríti azt). Így halad előre, gondolva, hogy holnap már eléri az abszolútumot, amelybe nevét szeretné bevésni. Csalásának lényege abban rejlik, hogy mielőtt elindult volna, tudta, hogy abszolútum nem létezik, mert hazája a semmi.

Szenved-e vagy boldog?

Számomra mindenesetre sokat jelentett.

Csak azt kérném, hogy senki se kérdezze, miért éppen a játékos lehetőségeit választottam. Ha az IDŐMBEN keresném a választ, akkor talán azt mondhatnám, hogy az eretnektől a pedagógiai szerepjátszása, a szemfényvesztőtől könnyedsége, mindkettőtől egyszerre pedig az a tény, távolított el, hogy alibijük van. Szeretek alibi nélkül élni, mert ez lehetővé teszi az ember számára, hogy ne hátráljon meg „bázisához”, alibi-jéhez. Ugyanakkor az ember alibi nélkül szenvedélyesebben foglalkozik

önmagával, mert akinek alibije van, az szívesebben foglalkozik ezzel, mint életével. Ezt a szituációt már gyerekkorom óta megszoktam. Amikor eljutottam addig a pillanatig, hogy nekem is lehetne alibim, akkor már feleslegesnek éreztem, mint a bilincseket. Tudom, hogy emiatt sajnálnak, irigyelnek, megvetnek...

Miközben Tanjából igyekeztem abszolútumot formálni, hogy ezáltal nekem is legyen formám, egyre inkább foglalkoztatni kezdett gyermekkorom, kamaszkorom. Ekkor jöttem rá, hogy tanáraimban mindig a morális magatartást szerettem, amelynek megvan a saját autonóm világa, de azt is tudtam már, hogy ennek az autonomitásnak ma, amikor már körülöttem minden ember konszolidálódott, túl szigorú konvenciói vannak, és hogy belépésemnek énem lett volna az ára. Elfogadni ezt a világot annyit jelentene, mint lemondani saját szellemi és fizikai valóságomról. Tehát egyedül kellett indulnom. Sem a családi, sem a történelmi tudat nem irányított, egy olyan korban, amikor mindenki történelmi feladatokra vállalkozott történelmi tudat nélkül. Ezért van az, hogy ha a kamaszkoromra emlékezem vissza, leginkább annak szabadsága riaszt meg. Sohasem ellenőrzött senki, nem kívánt tőlem senki semmit, de nem is nyújtott semmit. Szabadságom, függetlenségem kínzó volt és fájdalmas. Ha kamaszkoromból örököltem valami tragikus élményt, akkor ez csak az lehet, hogy e korszak egy kalandra épült, és a kaland igazi neve szabadság volt. Az ifjúkorban ebből a szituációból próbáltam lesni a világot. Vergődtem a szemfényvesztő és az eretnek között. Láttam az eretnek szigorú védőbástyáit, morális autonomitását, rendíthetetlen helyzetét és úgy éreztem, hogy ez a világ sohasem lesz az enyém, hisz én magam nem lehetek ennyire autonóm. Igaz, mivel a kamaszkorban az ember még nem élt, megnyilatkozásai destruktívak. A morális védőbástyák közé nem besétálni, hanem fejfel betörni szerettem volna. Ennyi közöm volt az eretnekhez. És talán ez a lázadás vezetett el az első kötelékig, az esztétikai emberig. Ifjúságom első napjaiban a kötelék látható jele az írás volt.

Aztán azonban szenvedélyesen kutattam valami más után, mely fontosabb mint az írás, és teljesebb, mint a puszta élet. Talán újra csak a test parancsa lehetett az az elhatározás, hogy a családot válasszam. Mert az ifjúkor egyik szép mutatványa az, hogy a test még nem hazudik, egyenrangú összhangba kerül a lélekkel. Szeretném, ha újra tisztán csillogna az a szó, hogy bőr, amelyet mi annyira tönkretettünk. Mert a bőr ad formát, véglegeset a testnek, a lábnak, a karnak. Fontosabb, mint a szemünk, döntőbb dialógus a világgal, mint a szavunk. Szeretném, mert biztos vagyok benne, hogy neki köszönhetem, hogy felfedeztem játékaimat.

Tanja! Ideje lenne már írásomban felvázolni egy szép lányt, de nem tehetem, mert a szép lányok banálisak, mondataim üresen kongának. Sokkal nagyobbak ők, mint hogy az irodalom témái legyenek.

Tanját csak a puszta lét érdekelte: a világ legbanálisabb dolgai. Felesleges lenne más dolgokkal felruházni: túlságosan irodalomízű lenne.

Örültem, hogy egy lányt találtam, akinek nem voltak ideáljai. Számomra egyszerű tartalom volt, hogy formát adjak neki, hogy ezáltal magamnak is abszolútumot, tehát formát szerezzek.

Szenvedtem. Nem romantikus szerelem volt ez. Ez újra csak irodalmi mesterkedés lenne: a szemfényvesztő alibije. A reménytelen szerelem

beteljesületlen: folytonos ismétlés. Amíg az ember fiatal, addig minden szerellem teljes, zárt, mint egy tökéletes kristály, tehát nem lehet sem reménytelen, sem ehhez hasonló.

Szenvedtem a forma miatt. Tudtam, hogy a formát csak úgy láthatom, csak úgy figyelhetem meg, ha a távolság abszolút. Mert a metafizikai abszolútum csak úgy lehet tökéletes és reális, ha a distancia óriási. Az én ellenszegülése ez a nem-énnek; azzá akartam lenni, ami nem vagyok, és csak egy végletesen objektív állapotban csillanhat meg előttem a forma, amely által definiálhatom magam. Szükségem volt az ő szemére, hogy lássam magam, az ő kezére, hogy megérintsem a testem, szükségem volt a szememre, a kezemre, hogy az objektív, külső szituációban érezzem: a család reális, igazam volt akkor, amikor elindultam és azt gondoltam, hogy abszolútum nem létezik. Három ember szerepét kellett két embernek megjátszania. Nem heroikus állapotról volt szó, hanem labilitásról. Mert ahol megjelenik a pszichológia, ott megszűnik minden, ami heroikus. A hős korokat formál, történelmet alakít, a pszichológia pedig csak embert. És kinek a helyzete labilisabb? Aki a pusztát lét közböössége által lett abszolútum, vagy pedig aki hitetlenül hisz az abszolútumban? Vagy a harmadik, aki a nem-én végletesen objektív állapotában könyörtelenül megfigyeli, hogy igaza volt-e, s tanulságokat von le, meglesi a lényegét, hogy később a semmiben egy új projekciót mutasson fel.

Semmit sem adni, csak magasságot, távolságot, minél nagyobb magasságot, minél nagyobb távolságot!

És amikor már minden eltűnik, amikor az erőfeszítés cél nélkül a kozmikus térbe zuhan vissza, nyilvánvaló lesz az árulás, a család. Csak az erőfeszítés marad meg, meg a kifinomult reflexek, amelyek azt idézhetik elő, hogy az ember fönixként újraszülessen.

A csaló az elmúló ifjúság vándora: botja a pszichológia, amely nem jelez irányt, csak felfelé mutat a térbe.

A Semmibe robbantott abszolútumok mutatják az irányt.

Az üstökös lányok.

Fényük nem melegít, mert az ifjúkorban nem melegít egy fény sem, de mutatja az irányt a férfikor felé.

S ott a küszöbön a bohóc nagyot nevet, egy percre leveszi az álarcát, s a közönség felé mutat. Senki sem veszi ezt észre, csak magának jelzi, hogy él, mert csaló ott is, ahol legjobban szeretett.